

УДК 141.319.8:608.1

ТКАЧЕНКО Олександр – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціології та політології імені професора Валерія Григоровича Скотного, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 24, вул. Івана Франка, м. Дрогобич, Україна, індекс 82100 (tkachenkoaleksandr1928@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0674-0144>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.46.12>

Бібліографічний опис статі: Ткаченко, О. (2023). Вразливість як особливість людської природи за умов антропологічних викликів новітніх технологій. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія», № 46, 186–199, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.46.12>*

ВРАЗЛИВІСТЬ ЯК ОСОБЛИВІСТЬ ЛЮДСЬКОЇ ПРИРОДИ ЗА УМОВ АНТРОПОЛОГІЧНИХ ВИКЛИКІВ НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ

Анотація. Метою статті є філософський аналіз вразливості як невід’ємної ознаки людської онтології за умов антропологічних викликів новітніх технологій. **Методологічною** основою дослідження стала теорія суб’єктивності та проблематика феноменології тілесності як фундаментальних складових людини. **Метод** діалектико-категоріального аналізу дозволив звести вразливість до «поняття» як єдності всезагального, особливого та одиничного. Також ми спирались на пізнавальний потенціал сучасної біоетики, що поєднує різні філософсько-теоретичні підходи в розумінні живого і людськості як такої. **Наукова новизна.** Експоненціальний розвиток інформаційних технологій і цифровізації спричинив за собою нові форми вразливості людини. Межі між людиною і машиною стають прозорими, оскільки нелюдське стає суттєвою частиною (пост)людського почуття ідентичності. Проблема вразливості актуалізує значимість живого в сучасному технократичному просторі. Вразливість не потрібно вважати негативною ознакою. Бути людиною – значить бути вразливою. Вразливість як конститутивна

реальність людини, як універсальний стан людства нерозривно пов'язана з відповідальністю та обов'язком як нормою моральної дії. Вразливість як етичний принцип встановлює логіку етичної раціональності, яка повинна бути присутня при розробці та впровадженні нових технологій. **Висновки.** Пом'якшення вразливості полягає не в подоланні людського або критичного ставлення до науково-технічного поступу, а в поглибленні та збереженні людського. Філософія й релігія, на наш погляд, відіграють важливу роль в запобіганні руйнівних для людини наслідків зустрічі з новими технологіями. Необхідно розвивати в дітях, молоді здатність до критичного мислення, міру їх внутрішньої свободи та відповідальність.

Ключові слова: автономність, антропологічні виклики, біоетика, відкритість, відповідальність, вразливість, людина, новітні технології, страх.

Oleksandr TKACHENKO – Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor at the Department of Philosophy, Sociology and Political Science named after Valeriy Skotnyi, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (tkacenkoaleksandr1928@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0674-0144>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.46.12>

To cite this article: Tkachenko, O. (2023). Vrazlyvist yak osoblyvist liudskoi pryrody za umov antropolohichnykh vyklykiv novitnikh tekhnolohii [Vulnerability as a feature of human nature in the context of anthropological challenges of modern technologies]. *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia «Filosofia» – Human Studies. Series of «Philosophy»: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, № 46, 186–199, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.46.12>

VULNERABILITY AS A FEATURE OF HUMAN NATURE IN THE CONTEXT OF ANTHROPOLOGICAL CHALLENGES OF MODERN TECHNOLOGIES

Abstract. *The purpose of the article is a philosophical analysis of vulnerability as an integral feature of human*

ontology in the context of anthropological challenges of modern technologies. **The methodological basis** of the research lies in the theory of subjectivity and the phenomenology of corporeality as fundamental components of a human being. The dialectical method of analysis allowed us to reduce vulnerability to a «category» as a unity of the universal, the particular, and the individual. We also relied on the cognitive potential of modern bioethics, which combines various philosophical and theoretical approaches to understanding the living and human. **Scientific novelty.** The exponential development of information technologies and digitalization has produced an unexpected form of human vulnerability. The boundary between the human and the machine becomes porous as the non-human becomes an essential part of the (post)human sense of identity. The problem of vulnerability actualizes the importance of living in the modern technocratic society. Vulnerability should not be considered a negative sign. To be human is to be vulnerable. Vulnerability as an ontological condition of all human existence is inextricably linked to responsibility and duty as a norm of moral action. Vulnerability as an ethical principle establishes the logic of ethical rationality that must be present in the development and implementation of new technologies. **Conclusions.** Reducing vulnerability is not about overcoming humanity and critical attitude to scientific and technological progress, but about preserving a human. Philosophy and religion, in our opinion, are important factors in preventing the disastrous consequences of encountering new technologies. It is important to develop in children and youth the ability to think critically, their inner freedom and responsibility.

Key words: autonomy, challenges of anthropology, bioethics, openness, responsibility, vulnerability, human, new technologies, fear.

*«З голови до ніг, аж
до самих кісток Я є вразливість»
(Е. Левінас)*

Постановка проблеми. Унаслідок технологічного розвитку ми є свідками глибоких змін, які безпосередньо та неодноразово впливають на людське життя – на те, як ми сприймаємо себе, що думаємо один про одного і як визначаємо свою реальність. Без сумніву, людині необхідні технології і вони, як правило,

нейтральні по відношенню до добра і зла, адже світ *непоправно створюється самою людиною*. Але, насправді, багатьох із нас непокоїть те, що новітні технології настільки ж корисні, як і небезпечні. Зокрема, внаслідок прагнення створити високотехнологічні пристрої, людиноподібних роботів, в основу функціонування яких покладено штучний інтелект відбувається розмивання меж між людиною і технологіями. В цьому процесі людина певною мірою і сама стає роботоподібною. Несуть загрози людському існуванню інформаційний простір та глобальне маніпулювання. Один із персонажів роману Дона Делілло «Мовчання», який аналізує Соня Баєло-Алло розмірковує: «чим більше продвинутий, тим більше вразливий. Наші системи спостереження, наші пристрої розпізнавання обличь... Звідки ми знаємо, хто ми?» (Baelo-Allué, 2022, р. 135). Відкритою і ранимою постає людина в контексті використання ствольових клітин, генетично модифікованих мікроорганізмів, редагування геному людини, неетичного використання інформації про здоров'я та інш. Антропологічними викликами новітніх технологій є дослідження фертильності, проблеми біосемплінгу та біобанкінгу. Викликають занепокоєння ідеї трансгуманізму, згідно яких визнається можливість та бажаність фундаментальних змін в природі людини з метою знищення страждань, старіння і смерті. Це те, що відомо як «біотехнологічне вдосконалення людини», «біопідсилення» або «нова ліберальна евгеніка». В останні роки виникли інші напрямки досліджень, які розширили межі критичного постгуманізму, акцентуючи увагу на радикальній взаємозалежності між (пост)людським і нелюдським.

Важливою, в контексті заявленої теми, є проблема доступу до нових технологій. Уразливими залишаються верстви населення, в яких не має такої можливості і практично відсутній доступ до технологічних дивідендів, економічного і політичного захисту своїх прав. Але в такому аспекті розуміння технологічної вразливості, є зворотна сторона. Уразливими залишаються ті, хто має доступ до технологій і залишається їх заручниками. По великому рахунку, людина не здатна повністю контролювати інформаційно-технологічні процеси. Наприклад, можливість електромагнітного імпульсу або цифрового відключення електроенергії та його наслідків – тема багатьох художніх творів та наукової фантастики.

Отже, активне впровадження інформаційно-комунікативних та біомедичних технологій кидають виклик людській природі та багатьом сферам людської життєдіяльності. Мовиться про антропологічні виклики сучасності – як випробування природи людини, як події, що відбувається з самою людиною і яка пов'язана з сучасністю.

Але чи можна зменшити наслідки таких викликів, нехтуючи природою та нормативною цінністю людини? Що насправді означає сьогодні бути людиною в просторі соціотехнологічної реальності?

Відповідь на ці запитання потребують звернення до сучасних антропологічних розмірковувань, які на відміну від традиційної антропології позбавлені впевненості в усталеному образі людини. «Відтак місце людської самоідентичності заступає проблематичність та розгубленість, знову й знову виявляється відкритим одвічне світоглядове питання “звідкіль ми, хто ми, куди прямуємо”» (Табачковський, 2005, с. 139). За такими всезагальними сутнісними вимірами особистості як свобода, любов, творчість, цінність, унікальність, цілісність потрібно завжди відчувати реальний, живий нерв людини – проблематичність її існування як людини відкритої, беззахисної й вразливої; чутливої й афектної. «Бути вразливим в суспільстві, яке невротично одержиме прагненням до ефективності, привабливості та поінформованості, – значить бути слабким, постати одночасно незахищеним і емоційним, відданим іншому і чуйним, оголеним і чутливим...» (Одюро, 2020).

Незважаючи на численні наукові дослідження, концепція вразливості залишається недостатньо розробленою в контексті соціально-філософського знання, а багато етичних питань, пов'язаних з нею, досі не вирішені. Також залишається відкритим аналіз зв'язку вразливості з такими поняттями як автономія, відкритість, відповідальність, влада, обов'язок, страх, страждання, свобода та інші.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В статті Джанет Дельгадо Родрігеса «Актуальність етики вразливості в біоетиці» (2017) аналізуються деякі з основних філософських підходів, які, на думку автора, повинні розширити критичний аналіз поняття вразливості.

Проблеми культури, людської природи і технологій в центрі уваги Альфредо Маркоса (2015, 2020). На думку іспанського філософа ми вступили в біоцифрову епоху, яка ставить нові етичні виклики і потребує більш глибокого осмислення природи людини та можливих варіантів її майбутнього. Зокрема, А. Маркос (2015) наголошує на тому, що вразливість є особливістю природи людини як істоти живої, тварної. Це даність, якої неможливо позбутися.

Аналізуючи книгу Дона Делілло «Мовчання», Соня Баэло-Алліу (2022) досліджує вразливість, яка є результатом Четвертої промислової революції та експоненціального розвитку інформаційно-комунікаційних технологій, а також страх, що виникає в результаті уявлень про майбутнє без них.

Уразливість як універсальний людський стан в центрі уваги Марії Патрао Невеш (2006). Португальська докторка філософії здійснила аналіз перших текстів в галузі біоетики, в яких поняття вразливості з'явилося з конкретним етичним значенням, а також тенденції біоетики в Європі, які визначили суттєві зміни в розумінні поняття вразливості. Важливим для нашого дослідження є наголос на нерозривному зв'язку вразливості як універсального стану людства з почуттям відповідальності та обов'язку в людських діях (Patrão Neves, 2006). Це дає можливість говорити про вразливість як етичний принцип, що має не тільки теоретичне, але і практичне значення.

Аналізу поняття «вразливість» в найбільш значимих міжнародних документах по біоетиці, особливо в контексті новітніх технологій, присвячено статтю бразильських вчених «Концепції людської вразливості та індивідуальної цілісності в біоетиці» (Talita Cavalcante Arruda de Moraes, Pedro Sadi Monteiro, 2017).

Відповідно до попередніх міркувань, **метою** статті є спроба філософської реконструкції позитивного змісту поняття «вразливість», яке в наші дні залишається актуальним та полемічним. Це дає можливість змінити усталені погляди на людину та світ і віднайти нові основи людяності в умовах антропологічних викликів нових технологій.

Виклад основного матеріалу. Поняття вразливості охоплює різні сфери, напрямки досліджень та аналізу, особливо в біоетичному дискурсі. Як зазначає Соня Баэло-Алліу (2022), за останні

декілька десятиліть концепція вразливості набула особливої значимості в соціальних науках. «Визначення цього терміну можуть бути розпливчастими, а типів вразливості може бути багато – індивідуальна, економічна, політична, соціальна, тілесна, антропологічна...» (Baelo-Allué, 2022, р. 135). Вразливість є характеристикою не тільки людини, але і спільнот, рослин, тварин, технологій та екосистем. Відповідно, все, що зазнає вразливості може бути «соціальними і фізичними, культурними і природними і, таким чином, при їх вивченні також необхідно враховувати природні, соціокультурні та технічні аспекти...» (Baelo-Allué, 2022, р. 135). Хенк тен Хав (2014), виокремлює три типи вразливості: а) біологічну, яка заснована на характеристиках людини як живої істоти; б) соціальну, яка спричинена наслідками війн, злочинів і бідності; в) культурну, причиною якої є особливості світосприйняття та система цінностей (Henk ten Have, 2014). До соціальної вразливості, на нашу думку, необхідно додати технології, а також економічні та політичні рішення владних структур.

Основою словникових тлумачень поняття вразливості, незважаючи на різноманітні відтінки відповідно до контексту використання, є латинське слово *vulnus*, (*eris*), що означає «рана». Наприклад, в «Словнику української мови» (1970) вразливий це той, хто легко й швидко піддається зовнішнім подразненням; який завдає болю, образи; який є наслідком або виявленням почуття болю, образи. Оксфордський словник англійської мови (2018) визначає вразливість (*vulnerability*) як стан нараженості, можливості зазнати нападу і заподіяння фізичної або емоційною шкоди. Саме як прикметник поняття «вразливість» стало поширеним у зв'язку з розвитком біотехнологій і, зокрема, в контексті експериментів над людьми. Мовиться про класифікацію певних соціальних груп (расових меншин, економічно знедолених, дуже хворих та інституціолізованих осіб) як вразливих. Дійсно, така характеристика накладає етичне зобов'язання щодо їхнього захисту, щоб вони не зазнавали «поранень». Історія неодноразово підтверджувала необхідність такого захисту.¹ В цьому

¹ В першій половині двадцятого століття різко збільшилась кількість клінічних досліджень, в яких брали участь сироти, в'язні, люди похилого віку, а пізніше й етнічні групи, наприклад, євреї та китайці.

контексті в статті 8 «Загальної декларації про біоетику і права людини» наголошується: «Під час застосування і розвитку наукового знання, медичної практики і пов'язаних з ними технологій потрібно враховувати вразливість людини. Треба захищати осіб і групи особливо вразливих людей і поважати їх особисту недоторканість» (Universal Declaration on Bioethics and Human Rights, 2005).

Розвиток біоетики в Європі визначив суттєві зміни у розумінні поняття вразливості, яке набуває нового, ширшого значення – *антропологічного*. Вразливість входить у філософський лексикон як конститутивна реальність людини, як універсальний стан людства. Людина, як і інші живі істоти, є природно й онтологічно вразливою. На наш погляд, одним із перших, хто запропонував філософське розуміння вразливості був Е. Левінас. У своїй праці «Гуманізм іншої людини» (1998), в розділі «Суб'єктивність і вразливість» він акцентує увагу на відкритості людської суб'єктивності. Відкритість розуміється Левінасом (1998) не тільки як буттєвість, що відкривається щоб явити себе, і не свідомість, яка відкривається на присутність відкритої та ввіреної їй сутності. «Відкритість – це властива беззахисній шкірі вразливість для поранення та образи за межами всього того, що може явити себе, за межами всього того, що може об'явитися із буттєвості для осягнення і звеличування» (Левінас, 1998). Дійсно, наша суб'єктивність не може бути захищеною і людина усвідомлює крихкість свого буття, яке тотально зазнає фізичного та душевного руйнування в будь-який період життя, особливо у найвідповідальніших екзистенційних ситуаціях.

В уразливості завжди присутній зв'язок з іншими. Суб'єктивність, яка виникає у відповідь на поклик іншого, постає як вразливість, можливість зазнати болю з боку іншого. Е. Левінас (1998) називає такий стан перворідною залученістю. «Це та пасивність вразливого, та (незалежна від обставин) обставина, в якій істота являє свою тварність» (Левінас, 1998). Таким чином, вразливість онтологічно переує іншим принципам, оскільки вона виражає атрибут, який переує будь-якій іншій нормі.

Цікавою є думка Левінаса про те, що «вразливість більше (або менше) пасивності, яка приймає на себе удар. Це підставленність

тому (що кожна істота у своїй «природній гордині» соромиться визнати), щоб «дістати ляпаса» (Левінас, 1998). Сучасна людина сама хоче «бути битою» технологічним прогресом, наприклад, добровільно заходячи в клітку віртуальної реальності або стаючи частиною матриці, свідомо дозволяючи маніпулювати собою.

Для багатьох сучасних мислителів, на думку Одюро (2022), поняття вразливості пов'язане з їх етичним вибором, яке вказує на рівність самосвідомості перед обличчям крихкості світу та мінливості всього живого. Незважаючи на те, що все живе є вразливим, тільки людина за допомогою технологій здатна знищити все, що існує. Тому поняття вразливості пов'язане з невід'ємною сферою людських дій, і, зокрема, відповідальністю як нормою моральної дії. Таким чином, антропологічна перспектива в дослідженні вразливості актуалізує поняття вразливості як принцип. Він встановлює обов'язковість морального вчинку, який, згідно Марії Патрао Невеш (2006), перевищує пануючу логіку необхідності прав, які захищають людину і проголошує логіку обов'язку, як всезагальну вимогу. Мовиться про прагнення до «взаємодоповнюваності між консолідованою етикою прав, яка полягає в свободі особистості й розширенні автономії та етикою обов'язку, яка полягає в відповідальності іншого й розширенні солідарності» (Patrão Neves, 2006, p. 171). Усвідомлюючи себе вразливими, ми повинні розуміти вразливість інших, а також потребу в піклуванні, відповідальності та солідарності.

Попередні міркування спонукають нас розрізнати різні аспекти вразливості. Можна говорити про онтологічну вразливість як характеристику людської природи, прояв обмеженості та крихкості людського життя, постійну загрозу, яка поширюється на кожную живу істоту, яка має в собі можливість не бути (Macpherson, 2019, p. 256).

Але саме ця можливість, робить нас відповідальними перед обличчям будь-якої шкоди, заподіяної людиною чи її технологіями. Мовиться про відповідальність, яка не лише підкреслює права, але й фундаментально вказує на обов'язки щодо всього, що існує. Зосередження на спільній вразливості людей змушує нас враховувати залежність і стосунки один з одним.

Вразливість безпосередньо пов'язана не тільки з відкритістю людського існування, але і з такими особливостями людини як цілісність та автономність. Мовиться про фундаментальні аспекти людського життя, які необхідно поважати. Джанет Дельгадо Родрігес (2017) вважає, що теорія вразливості намагається протистояти індивідуалістичній моделі автономії. Образ суб'єкта в теорії вразливості будується на противагу образу автономного суб'єкта ліберальної моделі в сучасній філософії. Цей суверенний суб'єкт (автономний, раціональний тощо) відкидає тілесність, крихкість і взаємозалежність, які формують життя людини (Rodríguez, 2017).

Прагнення до автономії як втечі від вразливості часто призводить до такого способу життя, що засноване на байдужості до іншого. Вразливість і залежність сприймаються як людські вади, що призводить до прагнення витіснити залежних людей за межі людського і навіть спроби позбутися вразливості. На думку Ігнасіо Макферсона і Марії Вікторії Роке-Санчес (2019), антропологічне забуття вразливості спричиняє спроби зменшити залежність від інших, позбутися емоційності, чуттєвості у спілкуванні. А це означає, що все менше в сучасному світі залишається місця для любові, співпереживання, здатності забути про себе, допомагати іншому, постаючи перед ним беззахисним і відкритим, тобто – вразливим. Забуваючи про свою душевно-тілесну природу, ми втрачаємо частину нашої людяності, оскільки стаємо повністю доступними для інтеграції з інформаційно-технологічним простором. Людська душа не може витримати тією швидкості, якої від неї вимагають новітні технології. Ця вимога має тенденцію перетворювати людину в машину і не хоче, щоб вона була особистістю.

Тому потрібно не стримувати або прагнути за допомогою (біо)технологічних втручань позбутися людської вразливості, як пропонують, наприклад, трансгуманісти, а обрати третій шлях – визнання та пом'якшення (Маркос, 2020). Звичайно, ми повинні якомога більше намагатися зменшити свою вразливість, але прагнення абсолютної невразливості² для людини, на

² Хіба що невразливість можна зустріти в науковій фантастиці, фентезі, особливо про супергероїв.

думку Маркоса, має певний ступінь абсурду або суперечності (Marcos, 2020).

Аналізуючи умови, які роблять окремих людей, групи вразливими, ми разом з іншими дослідниками акцентуємо увагу на зв'язку вразливості і влади в контексті сучасних технологічних досягнень. Наприклад, Анжос (2006) вказує на три сценарії взаємозв'язку між вразливістю і владою. Перший стосується складнощів або невизнання меж вразливості через досягнення науки, що робить нас «суспільством ризику». Другий сценарій акцентує увагу на концентрацію влади (як споживання, так і виробництва), яка структурує суспільство без етичної рефлексії, узаконюючи беззаконня. І, нарешті, крихкість і вразливість влади виявляються у війнах, в тероризмі, в економічних і політичних суперечках між націями і в структуруванні соціальної нерівності (Anjos, 2006, p. 182).

Висновки. Подолання антропологічних викликів сучасності потребує не тільки розуміння особливостей новітніх технологій, але в першу чергу переосмислення людського та усвідомлення тілесності як невід'ємної ознаки онтологічної сутності людини. На наш погляд, розумним є використання технологій для зменшення страждань людини, але не заради уявного переходу до постлюдської стадії, коли зникне її вразливість і, в кінцевому результаті знищення самої людини. Ми підтримуємо І. Макферсона та інших дослідників, які переконані, що «пошук досконалості є недосконалим, утопічним, це ідея, яка нав'язана справжній людині. І саме цей пошук породжує нову вразливість, особливо якщо хочеться морального вдосконалення» (Macpherson I., Roqué-Sánchez MV, 2019, p. 258). Неможливо покращити людину за допомогою певної антропотехніки (технологій, які безпосередньо застосовуються до людини), оскільки кожна людина, якою б вразливою або залежною вона не була, вже має бескінечну цінність. «Правильний засіб пом'якшення людської вразливості полягає не в подоланні людського, а в поглибленні людського, тобто в адекватному зближенні та інтеграції в кожній людині всіх аспектів нашої людської природи» (Маркос, 2015). Мовиться про духовно-культурні надбання людства, серед яких філософія, релігія, освіта як шлях до мудрості займають першочергове місце. В контексті

вищесказаного, важливим залишається питання про істинні цілі та зміст сучасної освіти і виховання. Ми акцентуємо увагу на збереженні в дітях, молоді людяності, здатності до самостійного, критичного мислення, розширенні внутрішньої свободи. Ми переконані, що тільки в лоні духовно здорової сім'ї зберігається почуття любові, внутрішньої свободи від негативних спокус і самозбереження. Вразливість людини є неусувною і з нею потрібно житися, щомиті підтверджуючи своє право бути людиною і бути собою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вразливий. Словник української мови: веб-сайт, 1970. URL: <http://sum.in.ua/s/vrazlyvuj> (дата звернення: 10.12.2022).
2. Левинас Э. Субъективность и уязвимость. *Гуманизм другого человека*. 1998. URL: http://opentextnn.ru/wp-content/uploads/levinas_e_1998_vremya_i_drugoy.pdf (дата звернення: 26.11.22).
3. Одюро Н. Уязвимость. 2020. URL: <https://syg.ma/@sygma/nikolia-odiuro-uzavimost> (дата звернення: 09.01.2023).
4. Табачковський В. Проблеми педагогіки у світлі сучасної філософської антропології. *Філософія освіти*. 2005. № 1. С. 135–147.
5. Anjos M. A vulnerabilidade como parceira da autonomia. *Revista Brasileira De Bioética*, 2006, 2(2), P. 173–186.
6. Baelo-Allué, Sonia. Technological Vulnerability in the Fourth Industrial Revolution: Don DeLillo's *The Silence* (2020). *Representing Vulnerabilities in Contemporary Literature*. Eds. Miriam Fernández-Santiago and Cristina M. Gámez-Fernández. New York: Routledge, 2022. P. 135–149.
7. Henk ten Have. The Principle of Vulnerability in the UNESCO Declaration on Bioethics and Human Rights. *Religious Perspectives on Human Vulnerability in Bioethics*. Springer. 2014. P. 15–28.
8. Marcos A. Neuroética y vulnerabilidad humana en perspectiva filosófica. *Cuadernos de bioética*. Vol. 26, № 88, 2015. P. 397–414.
9. Marcos, A. Con Covid y Sin Covid: la vulnerabilidad humana. *Educação & Realidade*. 2020, Vol. 45, № 4. P. 1–14.
10. Macpherson I., Roqué-Sánchez MV. Análisis ético del principio de vulnerabilidad sanitaria. *Cuadernos de bioética*. 2019. 30(100). P. 253–262. doi: 10.30444/CB.37
11. Patrão Neves, M. Sentidos da vulnerabilidade: característica, condição, princípio. *Revista Brasileira De Bioética*. 2006, 2(2), P. 157–172.
12. Rodriguez Janet Delgado. The relevance of the ethics of vulnerability in bioethics. *The Ethics Forum*. 2017. Vol. 12, Number 2-3, 2017 P. 154–179. doi: <https://doi.org/10.7202/1051280ar>

13. Talita Cavalcante Arruda de Moraes, Pedro Sadi Monteiro. Concepts of human vulnerability and individual integrity in bioethics. *Revista Bioética*. Vol. 25, № 2. 2017. P. 311–319. <https://doi.org/10.1590/1983-80422017252191>

14. Universal Declaration on Bioethics and Human Rights. 2005. URL: <https://en.unesco.org/about-us/legal-affairs/universal-declaration-bioethics-and-human-rights> (Last accessed: 07.11.2022).

15. Vulnerability. English Oxford Living Dictionaries. 2018. URL: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/vulnerability> (Last accessed: 02.12.2022).

REFERENCES

1. Anjos, M. (2006). A vulnerabilidade como parceira da autonomia. [Vulnerability as a partner of autonomy]. *Revista Brasileira De Bioética*. – *Brazilian Journal of Bioethics*. 2(2), 173–186. [Portuguese].

2. Baelo-Allué, Sonia. Technological Vulnerability in the Fourth Industrial Revolution: Don DeLillo's *The Silence* (2020). *Representing Vulnerabilities in Contemporary Literature*. Eds. Miriam Fernández-Santiago and Cristina M. Gámez-Fernández. New York: Routledge, 2022. P. 135–149.

3. Henk ten Have. The Principle of Vulnerability in the UNESCO Declaration on Bioethics and Human Rights. *Religious Perspectives on Human Vulnerability in Bioethics*. Springer. 2014. P. 15–28.

4. Levinas, Je. (1998). Sub'ektivnost' i ujazvimost'. [Subjectivity and vulnerability]. *Gumanizm drugogo cheloveka*. – *The humanism of another person*. Retrieved November 26, 2022, from: http://opentexttnn.ru/wp-content/uploads/levinas_e_1998_vremya_i_drugoy.pdf [in Russian].

5. Marcos, A. (2020). Con Covid y Sin Covid: la vulnerabilidad humana. *Educación & Realidade, Porto Alegre*. V. 45, № 4. P. 1–14.

6. Marcos, A. (2015). Neuroética y vulnerabilidad humana en perspectiva filosófica. [Neuroethics and human vulnerability in philosophical perspective]. *Cuadernos de bioética*. – *Bioethics notebooks*. Vol. 26, № 88. P. 397–414. [in Spanish].

7. Macpherson I., Roqué-Sánchez MV. (2019). Análisis ético del principio de vulnerabilidad sanitaria. [Ethical analysis of the principle of health vulnerability]. *Cuadernos de bioética*. – *Bioethics notebooks*. 30(100). P. 253–262. doi: 10.30444/CB.37 [in Spanish].

8. Odjuro, N. (2020). Ujazvimost'. [Vulnerability]. Retrieved January 09, 2023, from: <https://syg.ma/@sygma/nikolia-odiuro-ujazvimost> [in Russian].

9. Patrão Neves, M. (2006). Sentidos da vulnerabilidade: característica, condição, princípio. *Revista Brasileira De Bioética*, 2(2), P. 157–172.

10. Rodríguez Janet Delgado. The relevance of the ethics of vulnerability in bioethics. *The Ethics Forum*. 2017. Vol. 12, Number 2-3, 2017 P. 154–179. doi: <https://doi.org/10.7202/1051280ar>

11. Tabachkovsky, V. (2005). Problemy pedahohiky u svitli suchasnoi filosofskoï antropolohii. [Problems of pedagogy in the light of modern

philosophical anthropology]. *Filosofia osvity. – Philosophy of education.* № 1. P. 135–147. [in Ukrainian].

12. Talita Cavalcante Arruda de Morais, Pedro Sadi Monteiro. (2017). Concepts of human vulnerability and individual integrity in bioethics. *Revista Bioética.* Vol.25,№2.P.311–319.<https://doi.org/10.1590/1983-80422017252191>

13. Universal Declaration on Bioethics and Human Rights. 2005. Retrieved November 07, 2022, from: <https://en.unesco.org/about-us/legal-affairs/universal-declaration-bioethics-and-human-rights>

14. Vrazlyvyi. [Vulnerability]. *Slovyk ukrainskoi movy.* (1970). December 10, 2022, from: <http://sum.in.ua/s/vrazlyvyj> [in Ukrainian].

15. Vulnerability. *English Oxford Living Dictionaries.* (2018). Retrieved December 02, 2022, from: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/vulnerability>